

LIDIA FIEJDASZ-BUCZEK, ANNA SZAREK-ZWIJACZ

Między azylem dyplomatycznym a kanonicznym posłuszeństwem. Analiza prawna pobytu kardynała Józsefa Mindszentyego w placówce dyplomatycznej Stanów Zjednoczonych Ameryki

**Between Diplomatic Asylum and Canonical Obedience: A Legal
Analysis of Cardinal József Mindszenty's Stay at the Diplomatic
Mission of the United States of America**

Abstract

The article provides a comprehensive analysis of Cardinal József Mindszenty's stay at the United States diplomatic mission in Hungary, taking into account both international law and canon law perspectives. Drawing on unique beatification records and Vatican sources, the authors examine the Cardinal's spiritual and moral motivations, emphasizing his fidelity to the norms of canon law, which played a decisive role in shaping his decisions and conduct. The text further addresses issues concerning the legal status of the diplomatic mission, the interpretation of the institution of diplomatic asylum, and the controversies surrounding its application in state practice. The analysis demonstrates that the resolution of the diplomatic impasse that gradually arose from the Cardinal's long-term refuge at the U.S. diplomatic mission was facilitated by his heroic obedience to the Pope – a virtue that matured over the fifteen years of his presence at the American diplomatic mission.

LIDIA FIEJDASZ-BUCZEK – doktor habilitowany nauk prawnych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, ORCID – 0000-0001-6252-4027, e-mail: lidia.fiejdasz-buczec@kul.pl

ANNA SZAREK-ZWIJACZ – doktor nauk prawnych, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, ORCID – 0000-0002-5178-7865, e-mail: szareka@uek.krakow.pl

SŁOWA KLUCZOWE: prawo azylu, schronienie, nietykalność misji dyplomatycznej, heroicznosc cnót, proces beatyfikacyjny

KEYWORDS: right of asylum, refuge, inviolability of diplomatic missions, heroicity of virtues, beatification process

1 | Wprowadzenie

W nocy z 3 na 4 listopada 1956 r., w obliczu inwazji wojsk radzieckich dławiących powstanie węgierskie, kardynał József Mindszenty, prymas Węgier, uwolniony zaledwie kilka dni wcześniej z aresztu domowego, podjął spontaniczną decyzję o ubieganiu się o schronienie w misji dyplomatycznej USA w Budapeszcie. Spędził tam prawie 15 lat, co czyni jego pobyt bodajże najdłuższym azylem dyplomatycznym (z pewnością pośród współczesnych przypadków), podawanym jako przykład w podręcznikach prawa międzynarodowego. Rzadziej natomiast jest przedmiotem wnikliwych analiz z perspektywy innej niż czysto historyczna^[1].

Zbliżająca się 70. rocznica dramatycznych wydarzeń w Budapeszcie stała się inspiracją do bliższego przyjrzenia się pobytowi kardynała Mindszentyego w placówce amerykańskiej z perspektywy dwóch porządków normatywnych: prawa międzynarodowego publicznego, regulującego status placówki dyplomatycznej i instytucję azylu, ale także prawa kanonizacyjnego, które rzuca nowe światło na motywacje kardynała Mindszentyego. Stało się to możliwe dzięki skorzystaniu z akt sprawy beatyfikacyjnej, tzn. *Positio super vita, virtutibus et fama sanctitatis*^[2], które zasadniczo są nieosiągalne dla

¹ Przykładem takiego opracowania jest obszerna, bardzo szczegółowa i oparta na bogatych źródłach biografia Kardynała autorstwa M. Balogh: Margit Balogh, „Victim of History”: Cardinal Mindszenty. A Biography (Washington D.C: The Catholic University of America Press, 2021), będąca tłumaczeniem na język angielski dwutomowego dzieła tej autorki, wydanego w 2015 r. w Budapeszcie.

² Congregatio de Causis Sanctorum, Strigoniensis-Budapestiensis, Beatificationis et Canonizationis Servi Dei Iosephi Mindszenty, Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalis olim Archiepiscopi Strigoniensis et Primatis Hungariae (1892–1975), *Positio super vita, virtutibus et fama sanctitatis*, Roma, 2016, 837 + Iconographia, XIX. (dalej: *Positio super vita*). Z aktami sprawy Lidia Fiejdasz-Buczek zapoznała się podczas kwerendy naukowej w papieskich bibliotekach Rzymu (30.09–4.10.2024) sfinansowanej ze środków na badania naukowe w dyscyplinie prawo kanoniczne (1/6-20-24-02-0610-0002-0338).

badaczy zewnętrznych, a ich wykorzystanie w pracach naukowych ma charakter wyjątkowy^[3]. Przy ich opracowaniu uwzględniono nieodtajnione dotąd dla badaczy dokumenty znajdujące się w: Archiwum II Sekcji Sekretariatu Stanu, Tajnym Archiwum Watykańskim, Archiwum Kongregacji Biskupów i in.^[4] Analiza tego materiału pozwala odejść od obrazu Kardynała jako polityka i skupić się na jego wewnętrznych motywacjach. Pokazuje ona, że jego wierność normom prawa kanonicznego, w szczególności obowiązkowi rezydencji, pozostawała w konflikcie z politycznymi celami mocarstw. Z perspektywy prawa międzynarodowego konflikt ten był nierozwiązywalny, natomiast jego rozstrzygnięcie nastąpiło w oparciu o prawo kanoniczne.

2 | Sylwetka Józsefa Mindszentyego

József Mindszenty urodził się jako József Pehm^[5] 29 marca 1892 r. w Csehimindszent jako najstarszy z sześciorga dzieci Janosa Pehma i Borbály Kovács^[6]. Święcenia kapłańskie otrzymał 12 czerwca 1915 r. Po święceniach zrezygnował z proponowanej ścieżki naukowej (doktoratu z teologii) na rzecz bezpośredniej pracy duszpasterskiej^[7]. W latach 1915–1917 został

³ *Regulamin postulatorów*, który wszedł w życie 11 października 2021 r., zaostrzył dotychczasową praktykę: „Akta dochodzenia oraz *Positio* [...] pozostają objęte tajemnicą (*sub secreto*) przez okres 50 lat od zakończenia tegoż dochodzenia. Ewentualne konsultacje przez osoby trzecie wymagają pisemnej zgody Dykasterii” (n. 52a). „Po upływie 50 lat dokumentacja, o której mowa w n. 52a, zachowuje charakter zastrzeżony. Ewentualne konsultacje mogą być dopuszczone przez podmiot sprawujący nad nią pieczę, z uwzględnieniem obowiązujących przepisów dotyczących ochrony prywatności” (art. 52b). Szerzej zob. *Congregatio de Causis Sanctorum, Regolamento dei Postulatori* (Dal Vaticano, 11 ottobre 2021), <https://www.causesanti.va/it/documenti/regolamento-dei-postulatori.html> [dostęp: 31.12.2025]. Dotychczas dokument nie został opublikowany w dziennikach urzędowych Stolicy Apostolskiej.

⁴ *Introduzione generale*, w *Positio super vita*, 6.

⁵ Zmiany niemiecko brzmiącego nazwiska na nazwę rodzinnej wsi dokonał w 1941 r. w geście sprzeciwu wobec nazizmu. Zob. Adam Somorjai, „Kardynał Mindszenty – Prymas Węgier, mąż stanu, ksiądz Kościoła,” *Piotrkowskie Zeszyty Historyczne*, t. 7–8 (2005/2006), 119.

⁶ *Breve profilo biografico*, w *Positio super vita*, 1.

⁷ *Congregatio de Causis Sanctorum, Strigoniensis – Budapestiensis. Beatificationis et Canonizationis Servi Dei Iosephi Mindszenty, Sanctae Romanae Ecclesiae*

wikariuszem w Felsőpaty. Dał się poznać nie tylko jako charyzmatyczny duszpasterz, ale przede wszystkim sprawny organizator życia społecznego i edukacyjnego, co szybko zapewniło mu rozpoznawalność w skali kraju^[8]. Z powodu działalności ukierunkowanej na promocję wartości (nauczał religii w szkole, założył katolicki tygodnik „Zalaegerszegi Újság”) 9 lutego 1919 r. został po raz pierwszy aresztowany przez władze komunistyczne, które uznały go za ideologicznego wroga. Uwolniono go w sierpniu tego samego roku, po upadku na Węgrzech rewolucji wzorowanej na bolszewickiej^[9].

Jako proboszcz w Zalaegerszeg (1919–1944) wspierał m.in. budowę klasztoru franciszkańskiego w robotniczej dzielnicy miasta, promował założenie 18 nowych ośrodków duszpasterskich i różnych szkół^[10]. „W pracy apostołskiej okazywał wyraźne umiłowanie ubogich oraz ludzi prostych, podejmując osobiście troskę o religijne wychowanie Romów”^[11]. W czasie II wojny światowej interweniował wiele razy na korzyść Żydów i często się pokazywał z miejscowym rabinem na spacerze^[12].

Nie dziwi zatem, że gdy w 1944 r. urząd biskupi w Veszprém pozostawał nieobsadzony, papież Pius XII 5 marca tego roku powierzył kierowanie tą ważną diecezją proboszczowi z Zalaegerszeg^[13]. Wobec prześladowań i deportacji Żydów biskup Mindszenty zabiegał, by węgierska Konferencja

Cardinalis olim Archiepiscopi Strigoniensis et Primatis Hungariae (1892–1975), *Decretum super virtutibus* (12.02.2019), AAS 112 (2020) 91 (dalej: *Decretum super virtutibus*); *Biographia: La famiglia e i primi anni*, w *Positio super vita*, 525–527.

⁸ Kardynał A. Sodano w homilii z 2001 r. podkreślał jego „wielkiego ducha inicjatywy” i „niezlomną wolę” – cechy, które zdefiniowały jego późniejszą postawę wobec reżimów totalitarnych, a kształtowały się już we wczesnym etapie posługi. Osobisty sekretarz Tibor Mészáros wspomina, że w okresie I wojny światowej młody ks. Mindszenty dobrowolnie podejmował się uciążliwych obowiązków duszpasterskich (m.in. piesze podróże do odległej parafii Jákfa), co budowało jego więź z ludnością w czasach kryzysu. Zob. *Omelia del Cardinale Angelo Sodano durante la Santa Messacelebrata nella chiesa di Santo Stefano Rotondo*, Sabato, 19 maggio 2001 cyt. za: https://press.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/documents/rc_seg-st_doc_20010519_sodano-celio_it.html [dostęp: 28.12.2025]; Tibor Meszaros, „Świadek wiary – kardynał Józef Mindszenty,” 1990, 86–87, <https://theo-logos.pl/server/api/core/bitstreams/7c0cfd17-57a6-4afo-81ad-b9a052088a3b/content> [dostęp: 31.12.2025].

⁹ *Breve profilo biografico*, w *Positio super vita*, 1.

¹⁰ *Breve profilo biografico*, w *Positio super vita*, 1.

¹¹ *Omelia del Cardinale Angelo Sodano*.

¹² *Breve profilo biografico*, w *Positio super vita*, 1.

¹³ Święcenia biskupie przyjął 25 marca w Ostrzyhomiu z rąk kardynała Jusztiniána Serédiiego.

Episkopatu zajęła jednoznaczne stanowisko przeciwko tym praktykom. Ponieważ „oficjalnie wystąpił przeciwko wojnie 27 listopada 1944 r. został po raz drugi aresztowany przez rząd strzałokrzyżowców i przetrzymywany wraz ze swoimi kapłanami i klerykami aż do 1 kwietnia 1945 r. w Veszprémie, Sopronkőhidzie i Sopronie”^[14].

Dnia 2 października 1945 r. papież Pius XII mianował Mindszentyego arcybiskupem Ostrzyhomia i prymasem Węgier (kapelusze kardynalski otrzymał na konsystorzu 18 lutego 1946 r.). Jako prymas walczył o demokrację przeciwko komunistom, reprezentując postawę legitymistyczną („rojalistyczną”) i opowiadając się za powrotem Habsburgów. Jego opór wynikał nie tylko z przekonań, ale i z roli ustrojowej:

W myśl Konstytucji Królestwa Węgier prymas należał do pierwszych dostojników w państwie, co powodowało, że kardynał Mindszenty zmuszony został do czynnego zaangażowania się w działania przeciwko nowemu ustrojowi^[15].

Uznawany za wroga ideologii komunistycznej stał się celem zorganizowanej kampanii oszczerstw w prasie. Represje przybrały na sile 19 listopada 1948 r., gdy aresztowano jego osobistego sekretarza Andrása Zakara i uzyskano od niego pod przymusem poufne informacje obciążające Kardynała^[16].

Kulminacja prześladowań nastąpiła 26 grudnia 1948 r., kiedy funkcjonariusze bezpieki aresztowali Kardynała podczas modlitwy w kaplicy. *Decretum super virtutibus* ujawnia drastyczne szczegóły śledztwa:

[...] Przewieziony tam, gdzie wcześniej tajna milicja zwana Gestapo torturowała przeciwników, następnie przez trzydzieści dziewięć dni był trzymany w zimnym i wilgotnym podziemiu [łac. *hypogeum*]. Tam, odarty z szat, bity

¹⁴ *Omelia del Cardinale Angelo Sodano.*

¹⁵ Somorjai, „Kardynał Mindszenty,” 119. O węgierskim „ruchu księży na rzecz pokoju” zob. Lidia Fiejdasz, „Ruch ‘księży patriotów’ w krajach Europy Środkowo-Wschodniej,” w *Актуальні проблеми історії держави і права країн Центрально-Східної Європи* (присвячено 150-річчю Освальда Бальцера). Матеріали міжнародної наукової конференції (24–25 квітня 2009 р.) (Львів 2009), 44–47; eadem, *Stosowanie prawa przez Wydział do Spraw Wyznań w Rzeszowie wobec duchownych Kościoła katolickiego w latach 1950–1973* (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2012), 95–100.

¹⁶ *Breve profilo biografico, w Positio super vita, 2.*

i odprowadzany z powrotem do celi, był następnie znów dręczony nowymi katuszami.

Skrajnie wycieńczony, podpisał wymuszone torturami zeznanie (deklarując się jako „wróg ludu”), jednak opatrzył je kluczowym zastrzeżeniem prawnym: dołączył skrót „C.F.” (łac. *coactus feci* – uczyniłem pod przymusem), co formalnie unieważniało akt przyznania się do winy^[17]. Mimo to 8 lutego 1949 r. Trybunał Ludowy skazał go na dożywocie za zdradę stanu i szpiegostwo. Ze względu na jego pogarszający się stan zdrowia, od 7 lipca 1955 r. do wybuchu powstania węgierskiego (30 października 1956 r.), kara więzienia była wykonywana w formie aresztu domowego^[18].

Wolnością cieszył się zaledwie kilka dni, bo 4 listopada 1956 r., gdy radzieckie czołgi rozpoczęły oblężenie Budapesztu, Mindszenty schronił się w poselstwie (późniejszej ambasadzie) Stanów Zjednoczonych w Budapeszcie, w której spędził 15 lat^[19].

Ambasadę i swoją ziemię ojczystą, na prośbę papieża Pawła VI, opuścił 28 września 1971 r., udając się na wygnanie. Po krótkim pobycie w Rzymie i spotkaniu z papieżem Pawłem VI zamieszkał w węgierskim kolegium *Pázmáneum* w Wiedniu 23 października 1971 r.

W świetle prawa kanonicznego Mindszenty pozostawał prawowitym rządcą diecezji. Władze komunistyczne domagały się jego formalnej rezygnacji. Papież Paweł VI, kierując się względami dyplomatycznymi, poprosił wówczas Kardynała o zrzeczenie się tytułu prymasa Węgier. Mindszenty nigdy formalnie nie złożył rezygnacji, gdyż rozumiał, że taki gest ułatwiłby oddanie Kościoła katolickiego w ręce ateistycznego komunizmu^[20]. Gdy jednak 5 lutego 1974 r. ogłoszono wakat stolicy biskupiej, przyjął tę decyzję w posłuszeństwie, nie wywołując zgorszenia ani schizmy^[21]. Jeden

¹⁷ *Decretum super virtutibus*, 92–93.

¹⁸ Somorjai, „Kardynał Mindszenty,” 130.

¹⁹ W „Pamiętnikach” tak opisał motyw swojej decyzji: „Uciekając przed aresztowaniem i nieuniknioną deportacją do Związku Radzieckiego, miałem nadzieję uratować się w ten sposób dla dalszej służby mojej Ojczyźnie i mojemu Kościołowi”. *In prigionia all’Ambasciata Americana*, w *Positio super vita*, 566; Somorjai, „Kardynał Mindszenty,” 117.

²⁰ *Congregatio de Causis Sanctorum, Strigoniensis-Budapestiensis, Beatificationis et Canonizationis Servi Dei Iosephi Mindszenty, Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalis olim Archiepiscopi Strigoniensis et Primatis Hungariae (1892–1975), Relatio et vota congressus peculiaris super virtutibus*, die 14 iuni an, 21018 habiti, Romae 2018, 9 (dalej: *Relatio et vota*).

²¹ Szerzej zob. *Gli anni dell’ esilio*, w *Positio super vita*, 580–582.

z konsultorów teologów Dykasterii Spraw kanonizacyjnych zauważa, iż „na pierwszy rzut oka może się wydawać, że nie okazał posłuszeństwa Papieżowi”. Jednak zaraz przywołuje opinię prof. Béli Fily, znawcy historii, tradycji i mentalności węgierskiej, który

na podstawie źródeł wykazał jednoznacznie, iż Kardynał swoim postępowaniem „nie może być oskarżony o nieposłuszeństwo wobec papieskich poleceń”, gdyż „nie złożył rezygnacji, lecz z pokorą przyjął do wiadomości narzucone mu odwołanie”, cierpiąc i przebacząc dla dobra Kościoła węgierskiego^[22].

Ostatnie lata poświęcił na spisanie, a w 1974 r. na opublikowanie swoich „Pamiętników”. Odbił liczne podróże duszpasterskie do wspólnot węgierskich emigrantów rozsianych po całym świecie^[23]. Dnia 28 kwietnia 1975 r. został hospitalizowany w wiedeńskim Szpitalu Miłosierdzia prowadzonym przez bonifratrów. Zmarł w opinii świętości 6 maja 1975 r. w następstwie powikłań po zabiegu chirurgicznym. Pochowano go 15 maja 1975 r. w sanktuarium maryjnym w Mariaszell, a 16 lat później, po upadku komunizmu i rozpadzie „żelaznej kurtyny”, przeniesiono do krypty katedry w Ostrzyhomiu (4 maja 1991 r.). Jego grób z napisem *Devictus vincit!* stał się pierwszym punktem wizyty duszpasterskiej Jana Pawła II 16 sierpnia 1996 r.^[24]

Opinia świętości (łac. *fama sanctitatis*) wymagana prawem kanonizacyjnym^[25] doprowadziła do rozpoczęcia procesu beatyfikacyjnego. Inicjatywę podjął drugi następca kardynała Mindszentyego na stolicy prymasowskiej kardynał László Paskai^[26]. Stroną powodową była Fundacja Kard. J. Mindszentyego, reprezentowana przez Arcyksięcia Michaela von Habsburga-Lothringena. Ważność prawną dochodzenia diecezjalnego (1995–1997) potwierdziła Kongregacja Spraw Kanonizacyjnych dekretem 8 listopada

²² *Relatio et vota*, 9.

²³ Celami jego podróży były: Niemcy, Belgia, Portugalia, Anglia, Kanada, Stany Zjednoczone, Afryka Południowa, Australia, Nowa Zelandia, Wenezuela i Kolumbia.

²⁴ *Breve profilo biografico*, w *Positio super vita*, 4.

²⁵ Zob. szerzej Henryk Misztal i Lidia Fiejdasz-Buczek, *Postępowanie kanonizacyjne w diecezji lub eparchii* (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2019), 45–47; *Introduzione generale*, w *Positio super vita*, 5; Ádám Somorjai, “I papi e il Cardinale. Nuove fonti per la ricostruzione dell’autocomprensione del cardinale Giuseppe Mindszenty, 1956–1974,” *Rivista di Studi Ungheresi*, IX (2010), 123.

²⁶ Csehimindszent, 1892. március 29. – Bécs, 1975, május 6, <http://www.mindszenty.hu/mindszentyeletut> [dostęp: 31.12.2025].

1999 r.^[27] Po przeprowadzeniu dochodzenia w fazie rzymskiej sprawy^[28], 12 lutego 2019 r., papież Franciszek upoważnił Kongregację do promulgowania dekretu o heroicznosci cnót kardynała Mindszentyego.

3 | Okoliczności uzyskania schronienia w placówce amerykańskiej

Kardynał Mindszenty odzyskał wolność 30 października 1956 r., został uwolniony przez węgierskich powstańców^[29]. Żołnierze, dowodzeni przez mjr. Antala Pálinskása-Pallaviciniego, przewieźli Prymasa do koszar w Rét-ság, a następnego dnia do Budapesztu^[30]. Kardynał zdołał jeszcze wygłosić 3 listopada 1956 r. nadane przez radio orędzie do narodu, wyrażając nadzieję, iż Węgrzy zdołają się przeciwstawić „imperium rosyjskiemu”^[31].

Niestety już o świcie następnego dnia rozpoczęło się natarcie wojsk sowieckich na Budapeszt. Czołgi sowieckie przedarły się przez stolicę i ok. godz. 8.00 otoczyły budynek parlamentu, z którego udało się jeszcze uciec premierowi Imremu Nagyemu^[32]. Kardynał, który poprzedniego dnia wrócił do swojej rezydencji, został w nocy obudzony telefonicznie przez sekretarkę Zoltána Tildyego, która błagała go, aby jak najszybciej przybył do budynku parlamentu, ponieważ wydarzenia przybrały tragiczny obrót (chodziło o zdradę Jánosa Kádára i jego przejście na stronę Rosjan), co też Mindszenty uczynił^[33]. Dramatyczne momenty poprzedzające bezpośrednio schronienie się w amerykańskiej placówce dyplomatycznej opisał przyjaciel Kardynała, J. Közi-Horvath, w następujący sposób: panował kompletny chaos, a kiedy Kardynał zdecydował się wracać

²⁷ *Introduzione generale*, w *Positio super vita*, 5.

²⁸ *Relatio et vota*, passim.

²⁹ Somorjai, „Kardynał Mindszenty,” 130.

³⁰ Jak podkreśla A. Grajewski, dowódca jednostki zapłacił za to życiem: został powieszony rok później; Andrzej Grajewski, *Niepokorny Kardynał József Mindszenty (1892–1975)*, <https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/kosciol/53728,Niepokorny-Kardynał-Jozsef-Mindszenty-1892-1975.html> [dostęp: 30.12.2025].

³¹ Somorjai, „Kardynał Mindszenty,” 130.

³² Ignác Romsics, *Historia Węgier* (Poznań: Media Rodzina, 2018), 391.

³³ József Közi-Horvath, *Cardinal Mindszenty. Confessor and Martyr of Our Time* (Chichester: Aid to the Church in Nedd, 1979), 90.

do swojej rezydencji, jego sekretarz spostrzegł, że ich samochód odjechał, a mosty na Dunaju są już zablokowane przez Sowietów. Kardynał zapytał wówczas: „Która ambasada jest najbliższej?”. Uzyskawszy od sekretarza odpowiedź, że jest to placówka amerykańska, postanowił, że tam się udać^[34]. Przekradli się pomiędzy sowieckimi czołgami w kierunku Placu Wolności (węg. *Szabadság-tér*). Kierujący placówką *chargé d'affaires* Edward Thompson Wailes powitał Kardynała i w ciągu pół godziny uzyskał od prezydenta USA Dwighta Eisenhowera zapewnienie mu „pełnego prawa azylu” (ang. *full rights of asylum*)^[35]. Z wywiadu udzielonego przez Kardynała 12 listopada 1956 r. wynika natomiast, że zanim dotarł on osobiście do placówki amerykańskiej, wysłał posłańca z prośbą o udzielenie mu azylu politycznego i dopiero kiedy go otrzymał, w otoczeniu kilku wiernych przebiegł ulicę i dotarł do amerykańskiego poselstwa^[36].

Okoliczności uzyskania schronienia w placówce dyplomatycznej Stanów Zjednoczonych przez kardynała Józsefa Mindszentyego wskazują, że nie było to działanie wcześniej przez niego planowane, a wybór placówki dyplomatycznej wynikał zasadniczo z kryterium bliskości geograficznej. Kilka tygodni później pojawiły się jednak sugestie, że 3 listopada 1956 r. „ktoś z Budapesztu” rozmawiał z Amerykanami o możliwości zapewnienia prymasowi Węgier takiego schronienia. Zachodni dziennikarze sugerowali, że był to Imre Nagy, i choć wiadomości te nie zostały potwierdzone, to sam Kardynał pisał, że gdyby to rzeczywiście był były premier Nagy (którego rząd uznawał on za jedyny legalny rząd Węgier), to byłoby to z jego strony „szlachetne działanie”^[37]. Fakt ten odnotowano także w aktach sprawy beatyfikacyjnej Kardynała. Moment jego przybycia do placówki amerykańskiej opisano następująco:

Nie było żadnych wstępnych negocjacji ani zapytań o informacje w tej sprawie [...]. Przedstawiciel dyplomatyczny USA Edward Thompson przyjął Kardynała i jego sekretarza osobiście, a prezydent Eisenhower w ciągu trzydziestu minut przyznał im azyl polityczny^[38].

³⁴ W taki sam sposób przedstawiona jest zacytowana wymiana zdań w aktach sprawy beatyfikacyjnej, zob. *In prigionia all'Ambasciata Americana*, w *Positio super vita*, 566.

³⁵ Közi-Horvath, *Cardinal Mindszenty*, 91.

³⁶ Karolina Kaczmarek, *Prawda i kłamstwo. Prymas Węgier József Mindszenty* (Poznań-Warszawa: Biblioteka Frondy Wydawnictwo WIS, 2012), 120.

³⁷ Közi-Horvath, *Cardinal Mindszenty*, 92.

³⁸ *In prigionia all'Ambasciata Americana*, w *Positio super vita*, 566.

Również w tych dokumentach szybkość, z jaką podjęta została decyzja o udzieleniu schronienia, łączono z domniemanym wnioskiem o azyl złożonym dzień wcześniej, 3 listopada, prawdopodobnie przez premiera Imrego Nagya, który – przewidując sowiecką interwencję – wydał prewencyjne instrukcje mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa Prymasa w placówce dyplomatycznej USA^[39]. Węgierska biografka Kardynała M. Balogh również podaje, że jego przybycie do poselstwa amerykańskiego nie było zaskoczeniem dla kierującej nią E. Wailsa (zaskoczony był tylko tym, że Mindszenty przybył ze swoim sekretarzem), ponieważ dwie godziny wcześniej Departament Stanu przysłał wiadomość o zgodzie na udzielenie prymasowi Węgier schronienia (ang. *refuge*)^[40].

Istotnym elementem prawno-faktycznym była selektywność ochrony udzielonej przez USA. Schronienie uzyskał wprawdzie oprócz Kardynała także jego osobisty sekretarz Egon Turchány^[41], ale ochronę cofnięto ministrowi Béli Kovácsowi, który także początkowo schronił się w amerykańskiej misji dyplomatycznej. Mimo że Kovács odbył wcześniej 7-letnią karę w sowieckich łagrach, nie pozwolono mu – jako czynnemu politykowi – na dalsze korzystanie z ochrony zapewnianej przez Amerykanów^[42]. Został on poproszony o opuszczenie placówki 5 listopada 1956 r.^[43]

³⁹ „Po kilku tygodniach okazało się, że ktoś prosił o azyl dla Józsefa Mindszenty’ego już 3 listopada. Kardynał przypuszczał, że za tą prośbą stało dalekowzroczone zarządzenie premiera Imre Nagya”. *In prigionia all’Ambasciata Americana*, w *Positio super vita*, 566.

⁴⁰ Dodaje, że jedyną tajemnicą pozostaje, skąd personel placówki wiedział, że Kardynał takiego schronienia będzie potrzebował, nie zachował się bowiem tekst telegramu; Balogh, “Victim of History,” 458.

⁴¹ Foreign Relations of the United States (FRUS), 1955–1957, Eastern Europe, XXV, document 162. P. Kovács i T.V. Ádány podają, że Egon Turchány uzyskał po czterech godzinach decyzję o udzieleniu mu schronienia. Niestety sekretarz Prymasa opuszczał wielokrotnie budynek placówki i nie zdołał uniknąć aresztowania, został skazany na dożywocie; Péter Kovács i Tamás Vince Ádány, “Admission into Diplomatic Buildings as an Alternative or Substitute to Diplomatic Asylum?,” *Nigerian Yearbook of International Law* (2017): 94.

⁴² *In prigionia all’Ambasciata Americana*, w *Positio super vita*, 566.

⁴³ W dokumentach FRUS zachował się tekst telegramu *chargé d’affaires* placówki o następującej treści: „Kovacs apparently left but may come back and I will let him in vestibule with his lieutenants with firm understanding it is tentative and no asylum is granted”, FRUS, Volume XXV, document 162.

4 | Pobyt w placówce – niewygodny gość

Obecność prymasa Węgier w amerykańskim poselstwie nie była jednoznacznie pozytywnie odbierana przez amerykańskie władze i personel misji. Oprócz szacunku dla Kardynała były także opinie, że obecność nieoczekiwanego gościa stanowi niepożądany ciężar^[44] wiążący się z dodatkową pracą, w tym przy obsłudze jego korespondencji^[45]. József Mindszenty pisał bowiem wiele listów do amerykańskich liderów, a także powadził korespondencję ze Stolicą Apostolską^[46].

Prymas nie mógł jednak, od samego początku swojego pobytu, wykonywać żadnej aktywności kościelnej ani politycznej – Amerykanie uważali, że mogłoby to sprowokować agresywną odpowiedź ówczesnych władz węgierskich^[47]. Nie chcieli, aby działalność Kardynała była powodem do podsycania oskarżeń o naruszenie prawa azylu – o co i tak oskarżała go komunistyczna węgierska prasa. W ramach udzielania azylu jego beneficjent jest bowiem traktowany jak „więzień honoru”, co nakazuje m.in. ograniczenie jego aktywności^[48]. Kardynał nie mógł korespondować z żadną osobą prywatną, a wspomniana korespondencja z władzami USA i Stolicą Apostolską była przesyłana drogą dyplomatyczną. Oprócz spowiednika Kardynała jedynie jego matka wraz z siostrą mogły go odwiedzać, choć

⁴⁴ Koszty finansowe pobytu Kardynała wynosiły ok. 2,5 dolara dziennie, składały się na nie standardowo: trzy posiłki dostarczane mu do pokoju, dwa cygara na dzień, wino mszalne, a także koszty ubrania i mediów. Rachunki były pokrywane początkowo przez Sekretariat Stanu USA, a następnie przez fundusz utworzony przez amerykańskich biskupów (National Catholic Welfare Council) oraz osoby prywatne z USA. Do tego dochodziły czasem dodatkowe koszty, przede wszystkim lekarstwa; Balogh, „Victim of History,” 483.

⁴⁵ Adam Somorjai i Tibor Zinner, *Do Not Forget This Small Honest Nation. Cardinal Mindszenty to 4 US Presidents and State Secretaries 1956–1971 as Conserved in American Archives and Commented by American Diplomats* (Bloomington: Xlibris, 2013), XX–XXI.

⁴⁶ Kardynał kierował liczne listy do czterech prezydentów USA sprawujących urząd w latach 1956–1971 (D. Eisenhowera, J.F. Kennedy’ego, L.B. Johnsona i R. Nixona), natomiast uzyskał jedynie dwie pisemne odpowiedzi – od J.F. Kennedy’ego i R. Nixona; pozostałe reakcje miały charakter ustnych zapewnień; Somorjai i Zinner, *Do Not Forget*, XXII–XXIII.

⁴⁷ Somorjai i Zinner, *Do Not Forget*, XXIII.

⁴⁸ Jest to cecha azylu wywodząca się z hiszpańskich reguł dyplomatycznych; zob. Paweł Czubik, „O niektórych mitach związanych z azylem dyplomatycznym,” w *50 lat Konwencji Wiedeńskiej – aktualna kondycja uregulowań dotyczących stosunków dyplomatycznych*, red. Zdzisław Galicki, Tomasz Kamiński i Katarzyna Myszona-Kostrzewa (Warszawa: Stowarzyszenie Absolwentów Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, 2012), 168, przypis 7.

tylko cztery razy w roku, w późniejszych latach mogli to też robić inni członkowie jego rodziny. Poza tymi osobami Prymas nie mógł kontaktować się z innymi Węgry, w tym lokalnymi pracownikami placówki amerykańskiej. Mogli go natomiast odwiedzać inni członkowie misji, a także dyplomaci z innych ambasad oraz urzędów konsularnych. Bolesnym dla Kardynała momentem była wizyta w ambasadzie Richarda Nixona (wówczas wiceprezydenta USA), który prowadził rozmowy w holu obok pokoju Prymasa, ale z nim się nie spotkał. W odprawianej przez niego mszy świętej wzięły natomiast udział siostry prezydenta Kennedy'ego^[49], ale odstąpiono od protokolarnego przedstawienia gości Kardynałowi. Biskupi i kapłani Kościoła katolickiego na Węgrzech, jak również rabini oraz przedstawiciele innych wyznań chrześcijańskich, nie uzyskali zgody na spotkanie z Prymasem. Celem takiej polityki „gościnności” było utrzymanie izolacji – a być może również wywarcie presji na Józsefa Mindszentyego. Amerykanie przyjęli wobec jego osoby pozycję wyczekującą. On sam postrzegał siebie przede wszystkim jako pasterza dusz, ponoszącego odpowiedzialność za powierzony mu lud, natomiast szczególne okoliczności oraz narzucone warunki przypisały mu natomiast – wbrew jego woli – rolę obcą, nadaną przez decydentów amerykańskiej polityki. Mindszenty, jako kardynał, powinien był aktywnie uczestniczyć w sprawach Kościoła powszechnego. Nie był obecny na konklawe w 1958 r. i 1963 r. Nie mógł nawet wziąć udziału w sesjach Soboru Watykańskiego II (1962–1965)^[50].

W międzyczasie toczyły się tajne negocjacje, przynajmniej między komunistycznym rządem węgierskim a ambasadą USA w Budapeszcie, dotyczące prawdopodobnego wyjazdu Mindszentyego za granicę^[51]. Mediacyjne zakończenie kryzysu kubańskiego przez Jana XXIII zapoczątkowało globalną odwilż i zmianę polityki Watykanu wobec bloku wschodniego. Nowa strategia dialogu uczyniła bezkompromisową postawę Mindszentyego przeszkodą, którą Stolica Apostolska starała się usunąć. W tym celu kardynał Franz König, kluczowy negocjator „Ostpolitik”, z mandatu Jana XXIII i Pawła VI, wielokrotnie odwiedzał Prymasa. Sondował, czy ten ma „ochotę udać się do Rzymu, by pracować w Kurii”, co pozwoliłoby Watykanowi obsadzić wakującą *de iure* i *de facto* stolicę prymasowską w Ostrzyhomiu.

⁴⁹ Közi-Horvath, *Cardinal Mindszenty*, 95.

⁵⁰ *In prigionia all'Ambasciata Americana*, w *Positio super vita*, 567.

⁵¹ Czterdzieści najważniejszych dokumentów tego procesu z lat 1957–1971 dostępnych jest w wydaniu faksymilowym: *Mindszenty és a Hatalom. Tizenöt év az USA követségén* (Budapest, 1991). Przytaczam za: *In prigionia all'Ambasciata Americana*, w *Positio super vita*, 567, przypis 2.

Mindszenty zadeklarował, że nie będzie przeszkodą dla tych planów, pod warunkiem jednak, że zostanie zagwarantowana wolność Kościoła na Węgrzech^[52]. W rzeczywistości ta oferta Watykanu dla Mindszentyego była propozycją wygnania i porzucenia wiernych na rzecz dyplomatycznego układu, któremu nie ufał. Jako ostateczne rozwiązanie Kardynał był skłonny zaakceptować jedynie swoje przeniesienie do Pázmáneum w Wiedniu. Myśl ta pojawiła się po raz pierwszy w 1966 r., a jej realizacja praktycznie pozwalała mu pozostać na terytorium podległym jego jurysdykcji. Kardynał Franz König poruszał również kwestię ewentualnej śmierci Prymasa, która mogłaby wywołać komplikacje dyplomatyczne. Pogłębiało to cierpienia Kardynała, który poznał śmierć z bliska w latach spędzonych w więzieniu, a także miał różne dolegliwości zdrowotne, niektóre dość poważne^[53].

Poprawa stosunków między rządem amerykańskim a węgierskim została w 1967 r. przypieczętowana wymianą ambasadorów między dwoma państwami (a nie jak dotychczas delegatów czy *chargé d'affaires*), co oznaczało ze strony Stanów Zjednoczonych uznanie prawnomiędzynarodowe komunistycznego rządu węgierskiego. Był to moment, w którym Mindszenty, nie podzielając tego uznania, zdecydował się opuścić ambasadę, gotów ponieść tego konsekwencje. Został od tego odwiedziony przez kardynała Königa, który przybył pospiesznie z Wiednia zgodnie z życzeniem Stolicy Apostolskiej^[54].

Przez kolejne cztery lata coraz bardziej realna stawała się perspektywa opuszczenia ambasady amerykańskiej przez Prymasa w sposób uzgodniony pomiędzy USA, Węgrami a Stolicą Apostolską. Kardynał Franz König ogłosił 23 czerwca 1971 r. Mindszentyemu, że wkrótce przybędą Mons. Giovanni Cheli, osobisty ambasador papieża Pawła VI, oraz prałat József Zágón, kanonik Bazyliki Santa Maria Maggiore. Trzydniowe negocjacje można dokładnie zrekonstruować, ponieważ obie strony opisały wydarzenia. Na wyraźną prośbę Ojca Świętego, z posłuszeństwa wobec niego, Prymas był gotów opuścić kraj. W zamian postawiono mu następujące warunki: 1) zachowa tytuł Prymasa i Arcybiskupa; 2) nie będzie ingerował w sprawy kraju i archidiecezji Ostrzyhomskiej (Esztergom); opuści obecną rezydencję i, jeśli sytuacja tego będzie wymagać, także kraj; 3) będzie musiał obiecać, że nie będzie składał oświadczeń za granicą na temat rządu

⁵² *In prigionia all'Ambasciata Americana, w Positio super vita, 568.*

⁵³ *In prigionia all'Ambasciata Americana, w Positio super vita, 569.*

⁵⁴ *In prigionia all'Ambasciata Americana, w Positio super vita, 569.*

węgierskiego inaczej niż za pośrednictwem Biura Prasowego Stolicy Apostolskiej; 4) zrezygnuje z publikacji swoich „Pamiętników”^[55].

Nie bez powodu kardynał Franz König oświadczył później, że cieszył się, iż to nie on musiał przekazać te warunki węgierskiemu Kardynałowi, naznaczonemu już losem męczennika. Punkty 3 i 4 oznaczałyby ograniczenie wolności sumienia Prymasa, dlatego zostały przez niego odrzucone. Dwa dni po negocjacjach, 28 czerwca 1971 r., Mindszenty napisał list do papieża Pawła VI, w którym m.in. stwierdzał:

Chciałbym przeżyć pozostałą część mojego życia na ziemi węgierskiej, wśród mojego ukochanego ludu, niezależnie od warunków zewnętrznych, jakie mnie czekają. Jeśli namiętności żywione wobec mnie lub poważne względy dla Kościoła nie uczyniłyby tego możliwym, biorę na siebie krzyż być może najcięższy w moim życiu: jestem gotów opuścić moją Ojczyznę, aby kontynuować akt ofiary prześlągalnej za mój Kościół i za mój Naród. Składam pokornie tę moją ofiarę u stóp Waszej Świątobliwości, będąc przekonanym, że nawet największa ofiara osobista maleje, jeśli chodzi o sprawę Boga i Kościoła^[56].

Przebieg wydarzeń – jak odnotowano w aktach sprawy beatyfikacyjnej – był dla Kardynała cierpieniem, które „pozostawiło w jego duszy szlachetną udrękę, będącą źródłem łaski dzięki posłuszeństwu Papieżowi”. Tylko dzięki niemu możliwe stało się opuszczenie ambasady: „Jeśli Ojciec Święty tego chce, jestem posłuszny. Muszę dać przykład!”^[57].

Ostatecznie tajne rokowania węgierskich władz z przedstawicielami Stolicy Apostolskiej oraz Stanów Zjednoczonych doprowadziły do oficjalnego ułaskawienia Józsefa Mindszentyego przez węgierską Radę Prezydyalną, a w konsekwencji do umożliwienia opuszczenia placówki amerykańskiej^[58]. Stało się to 28 września 1971 r., po prawie 15 latach nieprzerwanego w niej pobytu. Kardynał, pożegnawszy się z ambasadorem Pulmanem, wsiadł wraz z dwoma wysłannikami papieskimi do samochodu z wiedeńską rejestracją dyplomatyczną i odjechał w kierunku granicy z Austrią, z obstawą

⁵⁵ *In prigionia all'Ambasciata Americana*, w *Positio super vita*, 570.

⁵⁶ *In prigionia all'Ambasciata Americana*, w *Positio super vita*, 570–571.

⁵⁷ *In prigionia all'Ambasciata Americana*, w *Positio super vita*, 569.

⁵⁸ Romsics, *Historia Węgier*, 406.

dwóch samochodów tajnej milicji. Z austriackiego lotniska Schwechat odleciał specjalnym samolotem do Rzymu^[59].

5 | Azyl dyplomatyczny – istota i problematyczny status prawny

Dla pełnego zrozumienia sytuacji, w jakiej znajdował się przez 15 lat kardynał Mindszenty, warto przedstawić nieco dokładniej instytucję azylu dyplomatycznego i jego status prawny^[60]. Istotą azylu dyplomatycznego jest udzielenie osobom prześladowanym, zazwyczaj z powodów politycznych, ochrony w pomieszczeniach misji dyplomatycznej^[61] lub na obszarze związanym z misją dyplomatyczną. Państwo wysyłające (państwo, do którego należy placówka dyplomatyczna) powinno stosować się do pewnych podstawowych zasad korzystania z tej instytucji: udziela się go w sytuacjach nagłych, kiedy osoba poszukująca schronienia nie ma możliwości uzyskania innej ochrony. Beneficjentem azylu nie może być przestępca popolity – takie osoby powinny być przekazane władzom państwa przyjmującego (państwa, na którego terytorium placówka się znajduje)^[62]. Od „klasycznego” azylu, czyli azylu terytorialnego, polegającego na udzieleniu przez

⁵⁹ Kaczmarek, *Prawda i kłamstwo*, 140.

⁶⁰ Niniejsze opracowanie, ze względu na koncentrację na osobie kardynała Mindszentyego oraz określone ramy redakcyjne, nie ma na celu dogłębnej analizy azylu dyplomatycznego, który jest instytucją od lat budzącą kontrowersje zarówno w praktyce, jak i w doktrynie, jest także przedmiotem wielu opracowań, w literaturze polskiej m.in. monografii: Leszek Sosnowski, *Azyl dyplomatyczny we współczesnym prawie międzynarodowym* (Kraków: Politechnika Krakowska, 1980).

⁶¹ Jest to pojęcie azylu dyplomatycznego *sensu stricto*, a w rozumieniu szerszym azyl może być także udzielany przez państwo w swoich urzędach konsularnych, na pokładach swoich statków na wodach terytorialnych innego państwa (azyl morski), a także na pokładach swoich samolotów i swoich instalacji wojskowych lub paramilitarnych na terytorium obcym, zob. UN General Assembly, *Question of Diplomatic Asylum, Report of the Secretary-General, 2 September 1975, A/10139, Part II – Report of The Secretary-General Prepared Pursuant to Operative Paragraph 2 of General Assembly Resolution 3321 (XXIX)*, pkt 1.

⁶² Paweł Czubik, *Azyl dyplomatyczny*, w *Leksykon prawa i protokołu dyplomatycznego. 100 podstawowych pojęć*, red. Sebastian Sykuna i Jerzy Zajadło (Warszawa: C.H. Beck, 2011), 27–28.

państwo ochrony prześladowanemu cudzoziemcowi na swoim terytorium, azyl dyplomatyczny różni się zatem miejscem udzielenia schronienia^[63]. Należy w tym kontekście podkreślić, że pomieszczenia misji dyplomatycznej, wbrew dość utrwalonym stereotypom wynikającym z rozpowszechnionych dawniej teorii, nie mają statusu eksterytorialnego, natomiast są objęte przywilejem nietykalności, skodyfikowanym obecnie w art. 22 ust. 1 Konwencji wiedeńskiej o stosunkach dyplomatycznych z 1961 r. (dalej: KWSD)^[64]. Nie jest to zatem schronienie na terytorium państwa wysyłającego, tylko na terytorium państwa przyjmującego – najczęściej własnego państwa azylanta, choć nie jest to regułą^[65]. Bezpieczeństwo azylu dyplomatycznego wynika z zakazu wkraczania do pomieszczeń misji dyplomatycznej funkcjonariuszy państwa przyjmującego bez zgody szefa misji, zakaz ten ma formalnie bezwzględny charakter^[66].

Choć genezy azylu dyplomatycznego można poszukiwać w instytucji tzw. azylu kościelnego stosowanego we wczesnośredniowiecznych świątyniach chrześcijańskich^[67], wykształcenie się tej instytucji wiąże się z powstaniem w XV wieku stałych misji dyplomatycznych, kiedy przywilejowi

⁶³ Kinga Stasiak, *Azyl*, w *Leksykon prawa międzynarodowego publicznego. 100 podstawowych pojęć*, red. Anna Przyborowska-Klimczak i Dorota Pyć (Warszawa: C.H. Beck, 2012), 26.

⁶⁴ Konwencja wiedeńska o stosunkach dyplomatycznych, sporządzona w Wiedniu dnia 18 kwietnia 1961 r. (Dz.U. z 1965 r., poz. 232). Zgodnie z art. 22 ust. 1 „Pomieszczenia misji są nietykalne. Funkcjonariusze państwa przyjmującego nie mogą do nich wkraczać, chyba że uzyskają na to zgodę szefa misji”.

⁶⁵ Najczęściej osobami poszukującymi azylu są obywatele państwa przyjmującego, prześladowani przez władze swojego państwa, ale znane są przykłady udzielenia azylu obywatelom państw innych niż państwo przyjmujące. Oprócz głośnego przypadku udzielenia przez ambasadę Ekwadoru w Londynie azylu Julianowi Assange, czyli obywatelowi Australii, warto wspomnieć o próbach (czasem skutecznych) uzyskiwania azylu przez obywateli Korei Północnej w ambasadach różnych państw w Pekinie; Kovács i Ádány, „Admission into Diplomatic Buildings,” 101.

⁶⁶ Podczas prac nad projektem KWSD w ramach Komisji Prawa Międzynarodowego ONZ oraz podczas konferencji kodyfikacyjnej w Wiedniu proponowano wprowadzenie wyjątków, które zwalniałyby z obowiązku uzyskania zgody szefa misji na wejście do pomieszczeń misji, ostatecznie jednak zrezygnowano z tego, obawiając się nadużyć; szerzej zob. Eileen Denza, *Diplomatic Law: Commentary on the Vienna Convention on Diplomatic Relations*, 4th edition (Oxford: Oxford University Press, 2016), 118–119.

⁶⁷ Czubik, *Azyl dyplomatyczny*, 28. W literaturze zwraca się uwagę na bardziej religijny niż prawny charakter samych początków instytucji azylu dyplomatycznego, m.in. S.E. Nahlik łączy tę instytucję także z antyczną praktyką udzielania schronienia w pogańskich świątyniach, zob. Stanisław Nahlik, *Development of*

nietykalności przedstawicieli dyplomatycznych zaczął towarzyszyć przywilej nietykalności ich stałych siedzib. Praktyka udzielania azylu dyplomatycznego upowszechniła się szczególnie w Europie w XVI i XVII wieku, choć stała się także powodem kontrowersji, szczególnie w przypadkach, kiedy schronienie uzyskiwały osoby, które dopuścili się przestępstw o charakterze niepolitycznym^[68]. Nasilająca się krytyka tej instytucji doprowadziła z czasem do zaniku praktyki jego udzielania z wyjątkiem Ameryki Łacińskiej, gdzie początkowo był stosowany przez państwa europejskie i USA, a następnie, z końcem XIX wieku, zaczął być wykorzystywany przez państwa latynoamerykańskie, stając się przydatnym mechanizmem w obliczu licznych zawirowań politycznych, charakterystycznych dla tego regionu^[69]. Państwa te (jako jedyne) przyjęły kilka konwencji regionalnych kodyfikujących zasady jego udzielania^[70].

Obecnie status prawny instytucji azylu dyplomatycznego daleki jest od klarowności, zagadnienie to jest wielowątkowe, a praktyka państw niejednolita i niekonsekwentna. J. Sutor zauważa, że zgodnie z przeważającą w doktrynie opinią brak jest normy powszechnego prawa międzynarodowego, która stanowiłaby podstawę do udzielania azylu dyplomatycznego, a nawet wyrażane są opinie, iż nie jest on zgodny z funkcjami misji i stanowi naruszenie suwerenności państwa przyjmującego, przy czym nie dotyczy to państw Ameryki Łacińskiej, które związane są normami traktatowymi w tym zakresie^[71]. Jednocześnie jednak autor ten stwierdza, że w pozostałych rejonach świata prawo azylu dyplomatycznego „opiera się na prawie zwyczajowym, różnie interpretowanym w doktrynie i praktyce państw”^[72]. Tezę o istnieniu normy zwyczajowej trudno jest uznać za niebudzącą wątpliwości. Do przeciwnych wniosków doszła

Diplomatic Law, Selected Problems (Haga: The Hague Academy Collected Courses Online/Recueil des cours de l'Académie de La Haye en ligne, nr 222, 1990): 279.

⁶⁸ Szerzej zob. UN General Assembly, *Question of Diplomatic Asylum*, pkt 2-4.

⁶⁹ Szerzej zob. Czubik, *Azyl dyplomatyczny*, 29-30.

⁷⁰ Szerzej zob. m.in. Stasiak, *Azyl*, 26-28.

⁷¹ Julian Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2019), 296. Warto jednak zwrócić uwagę, iż autor tego podstawowego w polskiej literaturze podręcznika do prawa dyplomatycznego i konsularnego powołuje się w tym fragmencie na publikacje i dokumenty z lat 70. XX w., a nawet (w odniesieniu do tezy o sprzeczności azylu z funkcjami misji dyplomatycznej) – do doktryny radzieckiej z lat 60. XX wieku.

⁷² Sutor, *Prawo dyplomatyczne*, 296. Teza ta jest dość niekonsekwentna wobec wcześniejszego stwierdzenia autora o braku „normy powszechnego prawa międzynarodowego” dającej podstawę do udzielenia azylu dyplomatycznego – prawo

L. Hughes-Gerber^[73], która w swojej monografii poświęconej zagadnieniu azylu dyplomatycznego przebadła wnikliwie praktykę państw z różnych kontynentów (łącznie wymienionych w publikacji zostało 209 przypadków z XX i XXI wieku, przy czym w wielu z nich sprawa dotyczyła większej liczby osób). Jednolitą i utrwaloną praktykę oraz tzw. *opinio iuris*, czyli dwa obligatoryjne elementy zwyczaju międzynarodowego, odnalazła jedynie w przypadku państw Ameryki Łacińskiej^[74], natomiast w odniesieniu do pozostałych regionów, pomimo mniej lub bardziej intensywnej praktyki, stwierdziła brak wykształconego zwyczaju międzynarodowego. W konsekwencji podsumowała swoje badania stwierdzeniem, iż „ani umowy międzynarodowe, ani zwyczajowe prawo międzynarodowe nie stanowią podstawy prawnej dla prawa do azylu dyplomatycznego, nawet jeśli jest on przyznawany w celu ochrony podstawowych praw człowieka osoby ubiegającej się o azyl dyplomatyczny”^[75]. Do podobnych wniosków odnośnie do zwyczajowego charakteru azylu dochodzi także P. Czubik, stwierdzając, że trudno postrzegać współczesny azyl dyplomatyczny jako w pełni ukształtowaną instytucję zwyczajową^[76].

zwyczajowe jest źródłem prawa międzynarodowego, a zatem może również zawierać normy tego prawa, w tym o zasięgu powszechnym.

⁷³ Laura Hughes-Gerber, *Diplomatic Asylum. Exploring a Legal Basis for the Practice under General International Law* (Springer, 2021), *passim*.

⁷⁴ Aczkolwiek również pomiędzy tymi państwami istniały różnice w odniesieniu do zasad stosowania azylu, o czym świadczy chociażby spór pomiędzy Kolumbią i Peru, mający swój finał w rozstrzyganych przez Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości (MTS) sprawach *Asylum Case* (Judgment of November 20th 1950: I.C.J. Reports 1950, 266.) oraz *Haya de la Torre* (Judgment of June 13th, 1951: I.C.J. Reports 1951, 71). Również obecnie w agendzie MTS znajdują się dwie sprawy wniesione przeciwko sobie przez Meksyk i Ekwador w związku z udzielonym w meksykańskiej ambasadzie w Quito azylem dla byłego wiceprezydenta Ekwadoru Jorge Davida Glasa Espinela; szerzej zob. Anna Szarek-Zwijacz, *The Latest Cases Relating to Diplomatic Asylum Before the International Court of Justice (Embassy of Mexico in Quito and Glas Espinel cases)*, 10 listopada 2025.

⁷⁵ Hughes-Gerber, *Diplomatic Asylum*, 195.

⁷⁶ Czubik, *O niektórych mitach*, 172.

6 | Kazus kardynała Mindszentyego – azyl dyplomatyczny czy inna forma ochrony?

W kontekście powyższych rozważań warto przyjrzeć się pobytowi kardynała Mindszentyego w placówce amerykańskiej, podejmując próbę oceny tej sytuacji pod względem prawa międzynarodowego. Kazus prymasa Węgier jest podawany jako przykład azylu dyplomatycznego w podręcznikach do prawa międzynarodowego^[77]. J. Białoćerkiewicz wprost wskazuje, że udzielenie azylu kardynałowi Mindszentyemu oraz węgierskiemu premierowi Imremu Nagyemu (w ambasadzie jugosłowiańskiej w Budapeszcie) były najgłośniejszymi przypadkami udzielenia azylu dyplomatycznego w Europie^[78]. Autorzy podkreślają jednak zasadniczo wyjątkowość tej sytuacji^[79].

Terminem „azyl dyplomatyczny” wobec kazusu kardynała Mindszentyego posługiwano się także w czasach zdecydowanie bliższych opisywanym wydarzeniom, w tym przez przedstawicieli doktryny nieuznającej tej instytucji. Przeciwna tej instytucji była doktryna radziecka, w ślad za nią również przedstawiciele polskiej doktryny z czasów PRL wypowiadali się negatywnie o takim sposobie wykorzystania pomieszczeń misji dyplomatycznej, podkreślając, że pojęcie azylu dyplomatycznego jest „obce” Konwencji wiedeńskiej o stosunkach dyplomatycznych oraz ustawodawstwu wewnętrznemu wielu państw^[80]. L. Gelberg stwierdzał, że „w praktyce państw europejskich nie spotyka się wypadków udzielania azylu dyplomatycznego jako nieprzewidzianego normami obowiązującego prawa międzynarodowego”, a udzielenie przez Stany Zjednoczone azylu kardynałowi

⁷⁷ Remigiusz Bierzanek, Janusz Symonides, Michał Balcerzak i Marcin Kałduński, *Prawo międzynarodowe publiczne* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2023), 348.

⁷⁸ Jan Białoćerkiewicz, *Prawo międzynarodowe publiczne. Zarys wykładu* (Toruń: TNOiK Dom Organizatora, 2007), 250, przy czym publikacja ta została wydana przed wydarzeniami związanymi z azylem, z jakiego korzystał Julian Assange w Ambasadzie Ekwadoru w Londynie w latach 2012–2019. Więcej na temat przypadku założyciela WikiLeaks i powodów jego ostatecznego przekazania brytyjskiej policji zob. m.in. Fabia Veçoso, *International Law, Diplomatic Asylum and Julian Assange*, <https://pursuit.unimelb.edu.au/articles/international-law-diplomatic-asylum-and-julian-assange> [dostęp: 30.12.2025].

⁷⁹ Władysław Czapliński i Anna Wyrozumska, *Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe* (Warszawa: C.H. Beck, 2014), 352; Jacek Barcik i Tomasz Srogosz, *Prawo międzynarodowe publiczne* (Warszawa: C.H. Beck, 2014), 412.

⁸⁰ Ludwik Gelberg, *Zarys prawa międzynarodowego* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1979), 155.

Mindszentyemu, „który schronił się tam przed władzami węgierskimi”, ocenił wprost jako niezgodne z prawem międzynarodowym^[81]. Poglądy te były zbieżne z ówczesnym oficjalnym stanowiskiem Polski, przesłanym Sekretarzowi Generalnemu ONZ w związku z rozważaną przez Komisję Prawa Międzynarodowego ONZ potrzebą podjęcia prac kodyfikacyjnych nad zagadnieniem azylu dyplomatycznego (podjęciu tych prac PRL była przeciwna)^[82].

W sprawie kardynała Mindszentyego paradoksalne było to, że negatywny stosunek do azylu dyplomatycznego jako instytucji prawa międzynarodowego miały nie tylko komunistyczne wówczas Węgry, ale także Stany Zjednoczone. Widać to wyraźnie w treści depeesz, jakie były wysyłane pomiędzy amerykańską placówką a Waszyngtonem. W dokumentach *Foreign Relations of the United States* (FRUS) początkowo pojawiło się wprawdzie słowo „azyl” – bardziej w kontekście prośby Kardynała, lecz później używano już określenia „schronienie” (ang. *refuge*)^[83]. Warto przy tym zauważyć, że było to jednak „coś więcej” niż tylko „tymczasowe schronienie” (ang. *temporary shelter*) – określenie, jakie pojawiło się w telegramie *chargé d'affaires* Waileasa z 19 listopada 1956 r., który w odniesieniu do Béli Kováca pisał, iż starał się on wraz dwoma swoimi oficerami o azyl rano 4 listopada, wniosek o azyl został odrzucony, ale przyznano im tymczasowe schronienie na noc ze względu na ciężki ostrzał^[84].

W anglojęzycznej literaturze w odniesieniu do sprawy Józsefa Mindszentyego stosowany jest termin „azyl dyplomatyczny” (ang. *diplomatic asylum*)^[85], ale nie jest to regułą. W publikacjach przedstawiających amerykański stosunek do tej instytucji zgodę na pobyt Kardynała określa się mianem „schronienia” (ang. *refuge*), udzielonego w zupełnie wyjątkowych

⁸¹ Gelberg, *Zarys prawa międzynarodowego*, 155.

⁸² W stanowisku Polski znalazły się stwierdzenia, że „Polski rząd uważa azyl dyplomatyczny za typową instytucję regionalną, która jest zwyczajowo obca państwom spoza regionu Ameryki Łacińskiej”, uznał go też za instytucję naruszającą suwerenność terytorialną państwa i powodującą ingerencję w wewnętrzne sprawy państwa, a przez to niezgodną z postanowieniami KWSD, UN General Assembly, *Question of Diplomatic Asylum, Report of the Secretary-General, 2 September 1975, A/10139, Part I, Poland*.

⁸³ Wiele przykładów z dokumentów FRUS podają Kovács i Ádány, *Admission into Diplomatic Buildings*, 94–95.

⁸⁴ FRUS 1955–1957, *Eastern Europe, Volume XXV, document 198*.

⁸⁵ Przykładowo P. Behrens określa ten kasus jako „one of the most celebrated cases of diplomatic asylum”, Paul Behrens, “The Law of Diplomatic Asylum – A Contextual Approach,” *Michigan Journal of International Law* 35, nr 2 (2014), 322.

i nadzwyczajnych okolicznościach, ze względów humanitarnych, w sytuacji obcej agresji na Węgry^[86]. Wydaje się, że najtrafniejszego określenia w odniesieniu do tego rodzaju sytuacji, czyli udzielenia schronienia w pomieszczeniach misji dyplomatycznej na takich zasadach, jak azyl dyplomatyczny, ale przez państwo, które formalnie tej instytucji nie uznaje, zastosował J.T. Chisholm, nazywając ją *asylum-like refuge*^[87], co można by także nazwać azylem *de facto*. Oddaje ono istotę sprawy: kierowanie się takimi zasadami, jakie są stosowane zazwyczaj przy azylu dyplomatycznym (sytuacja nagła, zagrożenie życia, powody polityczne, traktowanie azylanta jako „więźnia honoru”), z jednoczesnym zaznaczeniem, że nie jest to „typowy” azyl. Nawiązuje to do spotykanego w doktrynie rozróżnienia na klasyczne prawo azylu dyplomatycznego (fr. *droit d’asile*) oraz prawa schronienia (fr. *droit d’refuge*). Ponieważ nie zmienia to jednak w widoczny sposób zasad wykonywania ochrony w praktyce, co widać na przykładzie kardynała Mindszentyego, trafne jest stwierdzenie P. Czubika, iż „wydaje się, że do czynienia mamy z jedną i tą samą instytucją”^[88].

7 | Konkluzje

Schronienie w amerykańskiej placówce dyplomatycznej, które prawdopodobnie uratowało życie kardynałowi Mindszentyemu, stało się dla niego z czasem swoistym więzieniem. Oba państwa bezpośrednio zaangażowane w tę sytuację: Stany Zjednoczone i Węgry, nieuznające formalnie instytucji azylu dyplomatycznego, przez prawie 15 lat utrzymywały taki stan rzeczy, zachowując podstawowe zasady stosowania tej instytucji. Węgry nie naruszyły nietykalności pomieszczeń amerykańskiej misji, natomiast Stany Zjednoczone w sposobie traktowania Kardynała stosowały się do zasady jego izolowania i zapobiegania „mieszania się” w wewnętrzne sprawy Węgier (zgodnie z koncepcją „więźnia honoru”). Z czasem jednak przedłużająca się obecność prymasa Węgier stała się przeszkodą do normalizacji wzajemnych

⁸⁶ Susanne Riveles, “Diplomatic Asylum as a Human Right: The Case of the Durban Six,” *Human Rights Quarterly* 11, nr 1 (1989): 157.

⁸⁷ John T. Chisholm, “Chen Guangcheng and Julian Assange: Normative Impact of International Incidents on Asylum Law,” *The George Washington Law Review* 82 (2014): 535.

⁸⁸ Czubik, *Azyl dyplomatyczny*, 32.

stosunków między tymi państwami. Do rozwiązania wieloletniego impasu dyplomatycznego przyczyniła się cecha heroicznego posłuszeństwa papieżowi, która w Kardynale „dojrzewała” przez 15 lat pobytu w placówce dyplomatycznej USA. Materiał dowodowy zgromadzony w *Positio super vita* pozwala sądzić, iż rozwiązanie tego impasu nie nastąpiło wyłącznie na drodze klasycznych negocjacji międzypaństwowych, lecz na płaszczyźnie prawa kanonicznego. Opuszczenie azylu dyplomatycznego nie oznaczało dla Kardynała odzyskania wolności, lecz przyjęcie nowej formy izolacji. Kardynała pozbawiono diecezji i tytułu prymasa. Mindszenty przyjął te decyzje w duchu posłuszeństwa papieżowi, godząc się na osobistą stratę i rezygnację z własnej wizji duszpasterskiej w imię jedności Kościoła. Konsultorzy teologowie Dykasterii Spraw Kanonizacyjnych podkreślają, że opór Mindszentyego wobec „dyplomacji kompromisu” nie był pychą, lecz realizacją cnoty męstwa (łac. *fortitudo*) i sprawiedliwości (łac. *iustitia*). Odmowa rezygnacji była aktem obrony wolności Kościoła (łac. *Libertas Ecclesiae*) przed ingerencją państwa. Mindszenty został poświęcony w imię dyplomacji, ale jego postawa w tym konflikcie dowiodła jego moralnej wielkości (heroiczności cnót). Sam zaś pobyt w ambasadzie nie był tylko ucieczką (azył), ale formą obrony urzędu w warunkach *sedes impedita*.

Bibliografia

- Balogh, Margit. „Victim of History”: Cardinal Mindszenty. A Biography. Washington D.C: The Catholic University of America Press, 2021.
- Barcik, Jacek i Tomasz Srogosz. *Prawo międzynarodowe publiczne*. Warszawa: C.H. Beck, 2014.
- Behrens, Paul. “The Law of Diplomatic Asylum – A Contextual Approach.” *Michigan Journal of International Law* 35, nr 2 (2014): 319–368.
- Białocerkiewicz, Jan. *Prawo międzynarodowe publiczne. Zarys wykładu*. Toruń: TNOiK Dom Organizatora, 2007.
- Bierzanek, Remigiusz, Janusz Symonides, Michał Balcerzak i Marcin Kałduński. *Prawo międzynarodowe publiczne*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2023.
- Chisholm, John T. “Chen Guangcheng and Julian Assange: Normative Impact of International Incidents on Asylum Law.” *The George Washington Law Review* 82 (2014): 528–555.

- Czapliński, Władysław i Anna Wyrozumska. *Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe*. Warszawa: C.H. Beck, 2014.
- Czubik, Paweł. "O niektórych mitach związanych z azylem dyplomatycznym." *W 50 lat Konwencji Wiedeńskiej – aktualna kondycja uregulowań dotyczących stosunków dyplomatycznych*, red. Zdzisław Galicki, Tomasz Kamiński i Katarzyna Myszone-Kostrzewa, 167–178. Warszawa: Stowarzyszenie Absolwentów Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, 2012.
- Czubik, Paweł. *Azyl dyplomatyczny*. W *Leksykon prawa i protokołu dyplomatycznego. 100 podstawowych pojęć*, red. Sebastian Sykuna i Jerzy Zajadło, 27–33. Warszawa: C.H. Beck, 2011.
- Denza, Eileen. *Diplomatic Law: Commentary On the Vienna Convention on Diplomatic Relations*, 4th edition. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- Fiejdasz, Lidia. "Ruch 'księży patriotów' w krajach Europy Środkowo-Wschodniej." *W Актуальні проблеми історії держави і права країн Центрально-Східної Європи (присвячено 150-річчю Освальда Бальцера)*. Матеріали міжнародної наукової конференції (24–25 квітня 2009 р.), 44–47. Львів, 2009.
- Fiejdasz, Lidia. *Stosowanie prawa przez Wydział do Spraw Wyznań w Rzeszowie wobec duchownych Kościoła katolickiego w latach 1950–1973*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2012.
- Gelberg, Ludwik. *Zarys prawa międzynarodowego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1979.
- Hughes-Gerber, Laura. *Diplomatic Asylum. Exploring a Legal Basis for the Practice under General International Law*. Springer, 2021.
- Kovács, Péter i Tamás Vince Ádány. "Admission into Diplomatic Buildings as an Alternative or Substitute to Diplomatic Asylum?" *Nigerian Yearbook of International Law* (2017): 77–107. https://doi.org/10.1007/978-3-319-71476-9_4.
- Meszaros, Tibor. "Świadek wiary – kardynał Józef Mindszenty." 1990, 86–87, <https://theo-logos.pl/server/api/core/bitstreams/7c0cfd17-57a6-4afo-81ad-b9a052088a3b/content>.
- Misztal, Henryk i Lidia Fiejdasz-Buczek. *Postępowanie kanonizacyjne w diecezji lub eparchii*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2019.
- Nahlik, Stanisław E. *Development of Diplomatic Law, Selected Problems*. Haga: The Hague Academy Collected Courses Online/Recueil des cours de l'Académie de La Haye en ligne, nr 222, 1990.
- Riveles, Susanne. "Diplomatic Asylum as a Human Right: The Case of the Durban Six." *Human Rights Quarterly* 11, nr 1 (1989): 139–159.
- Somorjai, Adam. "Kardynał Mindszenty – Prymas Węgier, mąż stanu, książe Kościoła." *Piotrkowskie Zeszyty Historyczne*, t. 7–8 (2005/2006): 117–135.

- Somorjai, Ádám. "I papi e il Cardinale. Nuove fonti per la ricostruzione dell'auto-comprensione del cardinale Giuseppe Mindszenty, 1956-1974." *Rivista di Studi Ungheresi*, IX (2010): 123-148.
- Sosnowski, Leszek. *Azyl dyplomatyczny we współczesnym prawie międzynarodowym*. Kraków: Politechnika Krakowska, 1980.
- Stasiak, Kinga. *Azyl*. W *Leksykon prawa międzynarodowego publicznego. 100 podstawowych pojęć*, red. Anna Przyborowska-Klimczak i Dorota Pyć, 23-28. Warszawa: C.H. Beck, 2012.
- Sutor, Julian. *Prawo dyplomatyczne i konsularne*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2019.
- Szarek-Zwijacz, Anna. *The Latest Cases Relating to Diplomatic Asylum Before the International Court of Justice (Embassy of Mexico in Quito and Glas Espinel Cases)*. 10 listopada 2025. <https://www.ceaclaw.org/post/the-latest-cases-relating-to-diplomatic-asylum-before-the-international-court-of-justice>. <https://doi.org/10.63189/EUSN7457>.
- Veçoso, Fabia. *International Law, Diplomatic Asylum and Julian Assange*. <https://pursuit.unimelb.edu.au/articles/international-law-diplomatic-asylum-and-julian-assange>.

